

Малюх Т. В.
ВП НУБІП України "Бобровицький коледж
економіки та менеджменту ім. О. Майнової"

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З АНТРОПОНІМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (структурно-семантичний і когнітивно-функційний аспекти)

Статтю присвячено аналізу фразеологізмів з антропонімічним компонентом як однієї з вагомих груп фразеологічної системи, з'ясуванню їхніх структурно-семантичних і когнітивно-функціональних характеристик, виявленню семантичної специфіки антропонімів як компонентів фразеологічних одиниць.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологічна одиниця, антропонім, стійкий зворот, ідіома, фразема.

Фразеологія – це порівняно молода галузь лінгвістичних досліджень, основні поняття, обсяг проблематики та об'єкт вивчення якої ще остаточно не встановлені. Це зумовлено, передусім, великою функційною, семантичною і структурною різноманітністю тих одиниць, які переважно розуміють як стійкі сполуки слів (В. Мокієнко, О. Селіванова, В. Телія та ін.).

Об'єктом фразеології як мовознавчої дисципліни є сукупність усіх фразеологізмів кожної мови. Фразеологізм, або фразеологічна одиниця, фразеологічний зворот, фразеологічний вислів, вираз, ідіома, фразема – усі вони відтворювані, цілісні за значенням, стійкі за складом і структурою словосполучення. В інтегрованому змісті фразеологізмів слова-компоненти втрачають буквальну семантику і позначають інше значення – характер, поведінку, мораль, духовний стан тощо. Виникнення і вживання фразеологізму зумовлене постійним відчуттям лексичної недостатності, намаганням вербалізувати людські емоції, що втілились у когнітивній пам'яті людей.

Фразеологізми містять багату інформацію про минуле нашого народу, життя предків, чітко виявляючи неповторність ментальності нації. Фразеологічні одиниці увібрали історичні події й соціальне життя, розповідають про неосяжний світ людських переживань, а також звичайні життєві фактори й поведінку (Л. Скрипник).

Усе матеріальне життя, вірування, обряди, традиції, забобони відклалися у стереотипах поведінки будь-якого народу і вербалізувались у численних фразеологізмах.

Фразеологія української мови має тісний зв'язок з історією, культурою, самобутністю українського народу. Серед усього фразеологічного матеріалу антропофразеологізми якнайкраще відображають етнонаціональні особливості українців, адже вони тісно пов'язані з давньослов'янськими віруваннями, обрядовістю, світоглядом. Антропоназви у їхньому складі, несучи у собі символічні значення, що виникли впродовж століть у результаті складних культурних та суспільно-економічних умов, визначають семантику фразеологічних одиниць та виконують основну фразеоутворювальну роль, продукують закономірності формування типів антропофразеологізмів та поняття фразеологічної одиниці з антропонімічним концептом. Зважаючи на викладене, фразеологізми української мови з антропонімічним компонентом заслуговують на пильну увагу науковців.

Актуальність теми цієї статті зумовлена необхідністю з'ясування ролі та властивостей антропонімічних компонентів при фразеотворенні, особливостей вираження їх семантики, а також потребою вироблення класифікації антропонімічних концептів.

Мета статті – розробити класифікацію фразеологізмів з антропонімічним компонентом в українській мові на основі структурно-семантичних і когнітивно-функційних характеристик.

Незважаючи на ґрунтовне вивчення стійких зворотів мови та активне опрацювання проблем, пов'язаних із цими одиницями в українському та зарубіжному мовознавстві, окремі групи фразеологізмів ще лишаються поза увагою дослідників або їх розглядали лише в окремих аспектах. Саме тому важливим і перспективним є комплексний аналіз підсистем однорідних одиниць, що належать до певної лексико-семантичної групи з урахуванням сучасного антропоцентричного підходу до розгляду мовних одиниць.

В українській лінгвістиці фразеологічні одиниці з антропонімічним компонентом ще не були об'єктом спеціального системного дослідження, хоча окремі аспекти їхньої будови та функціонування досліджені у працях Л. Г. Авксентьєва, М. Ф. Алефіренка, Н. Д. Бабич, М. Т. Демського, С. Я. Єрмоленко, Л. Г. Скрипник, Г. М. Удовиченка, В. Д. Ужченка та ін. Звертання до аналізу цих одиниць зумовлено їхньою продуктивністю, високою частотністю функціонування в художньому й розмовному мовленні, семантичною і структурно-граматичною різноманітністю. Учені приділяли увагу загальним ознакам фразеологізму, що дозволяло ґрунтовно дослідити окремі явища фразеології, але завадило однозначно класифікувати елементи антропофразеолону, визначити його місце та обсяг, поняття фразеологічної одиниці з компонентом-антропонімом.

Водночас, донині не були вивчені питання моно- та полісемантичності антропонімічних компонентів у фразеотворенні української мови, інтенсивності їх стереотипізації, ролі у формуванні додаткового значення та збереженні етнонаціональних особливостей фразеовживання.

На окрему увагу заслуговує вивчення ознак взаємопроникності антропонімічних компонентів між фразеотематичними та фразеосемантичними групами, а також закономірностей утворення ними асоціативно-понятійних груп, що уможливить розробку типології антропофразеологізмів за ознаками поведінки, рис характеру та фізичної характеристики.

У цьому контексті досі невирішеним залишаються питання зв'язку антропофразеологізмів із властивостями антропонімічних компонентів, повторення цих властивостей у межах фразеологічної одиниці; поліваріантності семантики, що зумовлює вияви взаємопроникності одиниць різних типів та їх групування в межах одного типу; представлення уніфікованих значень (*поведінка, риса характеру, фізична характеристика*).

Фактичний матеріал досить неоднорідний як у генетичному, так і в семантичному та структурно-граматичному аспектах. Однак наявність у формальній структурі стійких зворотів антропонімічного компонента дає змогу об'єднати їх у єдину мікросистему.

Хоча сучасна фразеологічна система викликає значний інтерес у дослідників, більшість праць стосується загальних аспектів використання фразеологічних засобів, а питання фразеологічних одиниць з антропонімічним компонентом досі залишається невисвітленим.

Матеріалом дослідження було обрано фразеологічні одиниці з антропонімічним компонентом в українській мові, дібрані з українських фразеологічних і тлумачних словників [1-4; 6], а також фольклорних і художніх текстів (всього 1035 одиниць).

За результатами аналізу найчастіше антропонімічний компонент фразеологізмів представлений такими одиницями:

1. Власні назви: *Макар, Хома, Іван, Сидір, Петро, Парася, Пилип, Настя, Микола, Христя та ін.* Наприклад: *Іван Забудько; казала Настя, як удасться; на бідного Макара всі шишки летять; товчеться, як Марко по пеклу; Хома невірний; з Богом Парасю та ін.*

2. Назви людей як істот: *немовля, хлопчик, тип, особа, істота, людина, молодець, чоловік, дама та ін.* Наприклад: *важка людина; божий чоловік; дама серця; кожний молодець на свій взірець; власна персона; слабка істота; важна особа; темний тип; хлопчик на побігеньках; винищення немовлят та ін.*

3. Назви людей за національністю та етнічною приналежністю: *циган, лях, швед та ін.* Наприклад: *як циган сонцем; пропав, як швед під Полтавою та ін.*

4. Назви родинних стосунків: *мати, батько, баба, дід, брат, сестра, тітка, дядько, сваха, свояк, кум та ін.* Наприклад: *у батьки годиться; вража мати; наче бабка пошептала; за дідів; ні сват, ні брат; усім сестрам по намисту; спасибі вашій тьоті; наш дядько; свояк з лівої щоки та ін.*

5. Назви біблійного походження: *Бог, Господь, Божя Мати, Христос, Адам, Каїн, Авель, Іуда та ін.* Наприклад: *вхопити Бога за бороду; крий, Маті Божя; дякувати Господу; Іудине плем'я; Каїнове діло чинити; Адамові слізки; жити, як у Христа за пазухою та ін.*

6. Назви професій: *пастух, художник, швець, жнець, кравець, майстер, кат, маг, чародій, бондар та ін.* Наприклад: *який пастух, така і череда; вартий пензля художника; і швець, і жнець, і на дуду гравець; усякий кравець на свій аршин міряє; майстер своєї справи; кат з катів; маг і чародій; через вулицю бондар та ін.*

7. Назви військових чинів: *солдат, козак, отаман, гусар та ін.* Наприклад: *вільний козак; заливати гусара; терпи козак – отаманом будеш; стріляний солдат та ін.*

8. Назви за соціальним статусом: *пан, пані, лицар, раб, багач, король, цар, князь та ін.* Наприклад: *пан на всю губу; лицар серця; раб звичок; багач не відає, що бідний обідає; король голий; за царя Гороха, як людей було трохи; князь тьми; велика пані та ін.*

9. Демонологічні назви: *диявол, гаспид, сатана, дідько, біс, нечиста сила (нечистий), чорт та ін.* Наприклад: *виплодок диявола; якого гаспида; сатана його знає; у дідька в зубах; полетіти до біса, нечиста несе, чорт носить та ін.*

10. Міфологічні назви: *Гордій, Авгій, Ахіллес, Дамокл та ін.* Наприклад: *Гордійів вузол, Авгійові стайні, Ахіллесова п'ята, Дамоклів меч та ін.*

Відсотковий розподіл фразеологізмів з антропонімічним компонентом за групами подано на рис. 1:

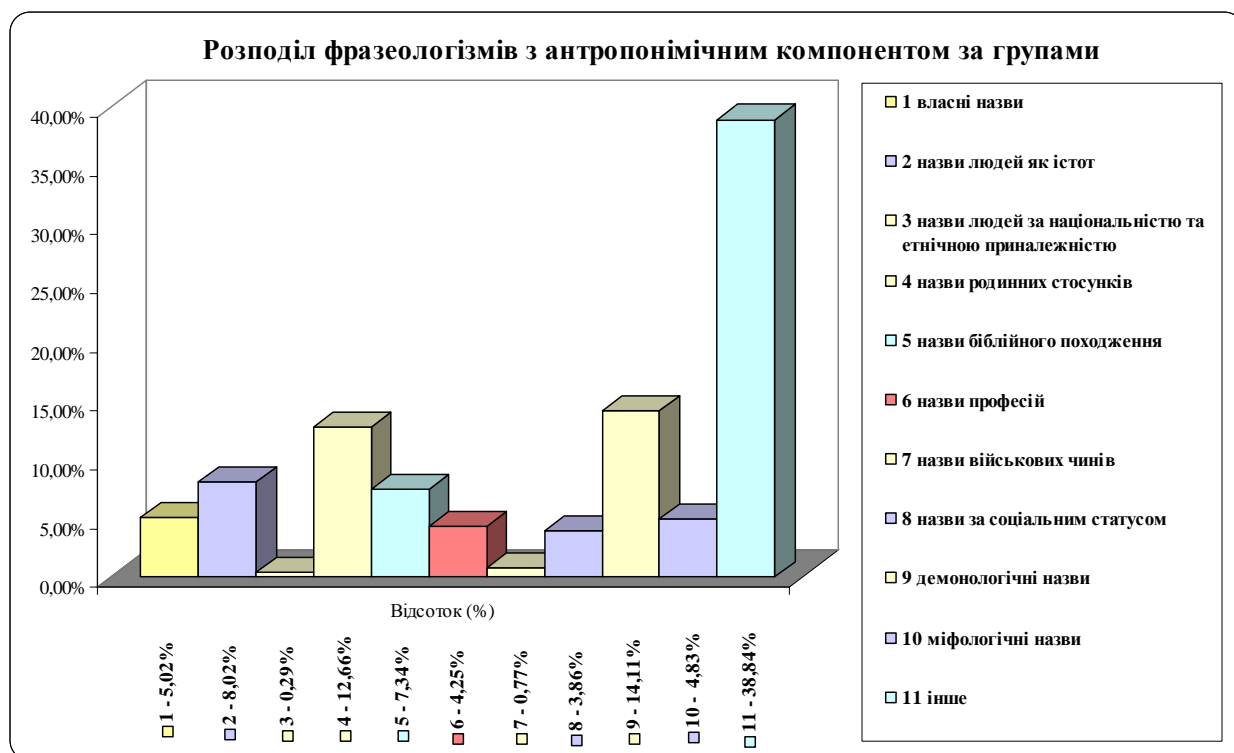

Рис. 1. Розподіл фразеологізмів з антропонімічним компонентом за групами

Слід зауважити, що для когнітивної лексики, в руслі якої здійснено більшість досліджень останніх десятиліть, характерний антропоцентричний підхід. У центрі словотворчості постає істота, відбір і оцінка нею найрізноманітніших реалій.

Вибір об'єкта опису, пов'язаного з людиною, характерний для багатьох вчених. У роботі "Мысль и язык" О. Потєбня писав, що зміст народної емоції становить не природа, а людина, тобто саме те, що є найважливішим у світі для людини [5]. Присутність людини відчутна на всьому просторі мови, але найвиразніше, мабуть, помітна саме в лексиці, особливо у фразеології, адже ідіома не тільки й не стільки називає предмет, скільки зображує його багатоаспектно з усією різноманітністю відтінків.

В опрацюванні фразеологічних одиниць, що містять антропонімічний компонент, орієнтовно можна виділити шість тематичний розрядів:

- 1) зовнішній вигляд, фізичні дані, манеру одягатися;
- 2) вік, різні періоди життя, смерть;
- 3) соціально-економічний стан, спосіб життя;
- 4) здібності, природні дані, досвід, інтелект;
- 5) сімейний стан, родинні зв'язки;
- б) соціальна характеристика.

Ці групи є першим етапом створення багатовимірної класифікації фразеологізмів з урахуванням їх структурно-семантичних особливостей та когнітивної інформації, що віддзеркалює досвід багатьох поколінь.

Перспективами дослідження є аналіз фразеологізмів з антропонімічним компонентом за розробленою класифікацією.

Література

1. Калашник В. С. Словник фразеологічних антонімів української мови / В. С. Калашник, Ж. Д. Колоїд. – К. : Довіра, 2001. – 284 с.
2. Коваль А. П. Крилаті вислови в українській літературній мові / А. П. Коваль, В. В. Коптілов. – К. : Вища школа, 1975. – 335 с.
3. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо / Ф. П. Медведєв. – Х. : Видавниче об'єднання “Вища школа”, 1977. – 232 с.
4. Олійник І. С. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – К. : Радянська школа, 1971. – 349 с.
5. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня // Слово и миф. – М. : Правда, 1989. – С. 54–61.
6. Словник фразеологізмів української мови / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук, М. П. Нерівня, Т. О. Федоренко. – К. : Наукова думка, 2008. – 1104 с.
7. Удовиченко Г. М. Словник українських ідіом / Г. М. Удовиченко. – К. : Радянський письменник, 1968. – 463 с.
8. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : [навч. посіб.] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
9. Яранцев Р. И. Словарь-справочник по русской фразеологии / Р. И. Яранцев. – М. : Русский язык, 1985. – 304 с.

Малюх Т. В. Фразеологизмы с антропонимическим компонентом в украинском языке (структурно-семантический и когнитивно-функциональный аспекты).

Статья посвящена анализу фразеологизмов с антропонимическим компонентом как одной из значительных групп фразеологической системы, выявлению их структурно-семантических и когнитивно-функциональных характеристик, определению семантической специфики антропонимов как компонентов фразеологизмов.

Ключевые слова: фразеологизм, фразеологическая единица, антропоним, устойчивый оборот, идиома, фразема.

Malukh T. V. Phraseological Units with Antroponymic Component in the Ukrainian language (Structural, Semantic, Cognitive and Functional Aspects).

The article deals with the analysis of phraseological units with antroponymic component as one of the major groups of phraseology, the identification of the structural, semantic, cognitive and functional characteristics, determining the semantic specificity of anthroponyms as components of phraseology.

Keywords: phraseological unit, anthroponym, steady turnover, idiom, frazema.

**Машикина Е. Н.
Национальный педагогический университет
имени М. П. Драгоманова**

СПОСОБЫ ОТРАЖЕНИЯ МАКРОСИТУАЦИИ “ВРЕМЕННОЕ ЖИЛИЩЕ” В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКОВОМ СОЗНАНИИ

В статье рассматриваются способы отражения макроситуации общения “Временное жилище” в английском языковом сознании. Анализируя гостеприимство в целом и его составляющую макроситуацию “Временное жилище” как уникальный межкультурный феномен, в работе исследуются особенности вербальной репрезентации восприятия указанной макроситуации коммуникации в дневниковых записях представителя английской культуры Д. Б. Уилла.

Ключевые слова: языковое сознание, макроситуация, межкультурный феномен, дневниковые записи.